

ENDERUNLU FÂZİL

(ö. 1810)

Mahallîleşme eğilimini
ileri bir safhaya götüren divan şairi.

Akkâ'da doğdu. Asıl adı Hüseyin, mahlası Fâzıl'dır. Enderun'da yetiştiği için Enderunî veya Enderunlu diye anılır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber küçük kardeşi Hasan'ın ölümüne söylediği tarih manzumesinin yardımıyla bunu yaklaşık olarak tahmin etmek mümkündür. Kardeşi 1201'de (1786) yirmi sekiz yaşında öldüğüne göre 1173'te (1759-60) doğmuş olmalıdır. Ondan birkaç yaş büyük olması gereken Fâzıl'ın da 1170 (1756-57) yılı civarında doğduğu söylenebilir. I. Abdülhamid zamanında devlete isyan edip 1775'te Kaptanıderyâ Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından yakalanarak öldürülen Akkâ muhafızı Zâhir Ömer'in torunudur. Babası da isyana devam ederek Akkâ'yı geri almak için harekete geçtiği sırada Şam Valisi Mehmed Paşa tarafından ortadan kaldırılan Ali Tâhir'dir. Fâzıl ve kardeşi Hasan amcaları ile birlikte Gazi Hasan Paşa tarafından İstanbul'a getirildi. Hükümdarın fermanı ile kendisi ve kardeşi 1775'te Enderun'a alındı. Bu sıralarda Fâzıl on sekiz on dokuz yaşlarında idi.

Enderun'da iyi bir eğitim görerek yetişen Fâzıl sefahate düşkünlüğü ve aşk maceraları dolayısıyla daha sonra saraydan çıkarıldı (1198/1783-84). İstanbul sokaklarında on iki yıl kadar perişan ve serseri bir hayat geçirdi. Sefalet

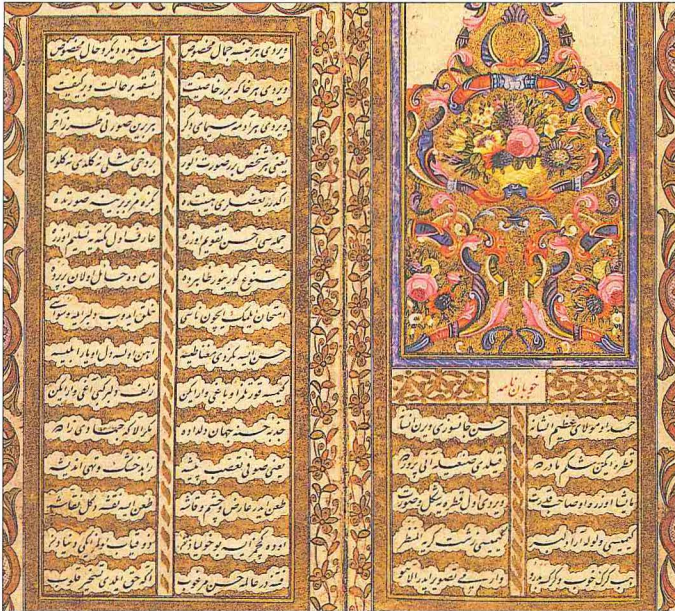
ve geçim sıkıntısı çeken Fâzıl, bu durumunu III. Selim'e ve dönemin ileri gelenlerine sunduğu dokunaklı kasidelerle belirtmeye çalıştı. Muhtemelen bunların etkisiyle Rodos vakıflarıyla ilgili bir tevlîyete nâil oldu. Bunu gelir bakımından az bulan şair hâcegânlık rütbesini istedi ve bu isteği de kabul edilerek bir süre Halep defterdarlığında bir memuriyetle, daha sonra da Erzurum ve yöresini teftişle görevlendirildi. III. Selim'e sunduğu kasidelerde, Erzurum'da çektiği sıkıntıyı ve dokuz ay kadar süren bu teftiş seyahatinden İstanbul'a borç içinde döndüğünü anlatmaktadır. İstanbul'da bulunduğu sıralarda hicivleri dolayısıyla hakkında yapılan şikâyetler üzerine 1214'te (1799) Rodos'a sürüldü.

Enderunlu Fâzıl Rodos'ta iken gözlemini kaybetti. Bunun, orada sürgün bulunan Reisülküttâb Ebübekir Râtib Efendi'nin idamının kendisinde meydana getirdiği şiddetli şokun tesiriyle olduğu söylenmektedir. Bundan dolayı İstanbul'a dönmesine izin verildi. Daha sonraki on yılını yataкта geçiren şairin ölümünden bir iki yıl önce gözlerinin açıldığı belirtilmektedir. Fâzıl, câize alarak geçimini sağlayabilmek için kör ve yatalak iken bile padişaha ve dönemin devlet büyüklerine kasideler sunmuştur. 1225'te (1810) ölen şairin mezarı Eyüp'tedir.

Klasik şiir XVIII. yüzyılda Nâbî, Sâbit ve Nedîm gibi ustalarla eskiye nisbetle değişik açılardan topluma, gerçek hayata ve çevreye daha fazla yönelmiştir. Bu eğilim asrın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında çok daha ileri safhaya varır.

Bunu ileri götüren şairlerin başında Enderunlu Fâzıl gelmektedir. Eserlerinde o günkü hayatı, kendi çevresini ve bu çevrede müşahede ettiklerini geniş ölçüde aksettirmiştir. Nâbî, Nedîm ve Şeyh Galib ayarında bir şair olmamakla beraber Fâzıl'da gerçek hayata yönelişin ve mücerretlikten mümkün olduğu kadar kaçışın çok daha ileri bir dereceye vardığı görülür. Klasik şiirin tekniği ve estetiği dairesinde kalarak şiirlerinde ve özellikle mesnevilerinde gerçek hayatı ve günlük yaşayışı basit ve sathî zevklerin içinden göstermesini bilmiştir. Nâbî ve Sâbit'te olan ağır başlılık ile Nedîm'deki ince zevk ve nezahet Fâzıl'da görülmemektedir. Düşünce ve duygu bakımından derinliğe sahip olamaması, zevk itibarıyla bayağılığa düşmesi, ifade ve üsluptaki lâubaliliği şiirlerinin sanat değerini azaltırsa da yaşadığı hayatı ve çevreyi realist çizgilerle ortaya koyması Fâzıl'a divan edebiyatında önemli bir yer sağlamıştır.

Eserleri. 1. *Divan*. Hacimli bir eser olan matbu divanın ilk otuz iki sayfalık bölümü çoğu Türkçe, az bir kısmı Arapça ve Farsça olmak üzere Allah, peygamber, dört halife ve büyük şeyhler için yazılmış münâcât ve na'tlarla mi'râciyyeyi ihtiva eder. Daha sonra "İbtidâ-i Kasâid" başlığı altında III. Selim ile devrin ileri gelenlerine sunulmuş kasidelerin yer aldığı 159 sayfalık bölüm gelmektedir. Enderunlu Fâzıl kasidelerinde devrinin hayatını aksettirmesi yanında kendi talihsizliğini de dile getirir. Bu şiirler öz ve anlatım bakımından klasik kaside örneklerine kıyasla daha canlı ve geniş olup günlük hayata ve çevreye daha çok yönelmiştir. "İbtidâ-i Tevârih" başlığını taşıyan elli altı sayfalık tarih manzumelerinde ise çeşitli günlük olaylara düşürülen tarihlerden başka bazı mizahî parçalar da bulunmaktadır. "İbtidâ-i Gazeliyyât" bölümündeki 164 manzumenin büyük bir kısmı Nâbî ve Nedîm'i tanzir ve taklit yolunda olan gazelleridir. Yapı ve ifadece sağlam ve düzgün olan bu şiirler arasında bazan ağır başlı, bazan da Nedîm tarzına yaklaşan samimi ve nezih olanları mevcuttur. Divanda "İbtidâ-i Şarkiyât" adı altında verilen şarkılardan sonra az sayıda muhammes, müseddes ve kıtalarla beyitler yer alır. Bunlar arasında bir tahmîs ile bir de tesdîs bulunmaktadır. Divan 1258'de (1842) Bulak'ta ve İstanbul'da basılmıştır. Bulak baskısının son on dokuz sayfasında *Defter-i Aşk* mesnevisi de yer almaktadır. 2. *Defter-i*

Enderunlu
Fâzıl'ın
Hübannâme adlı
mesnevisinin
ilk iki sayfası
(İÜ Ktp., TY,
nr. 5502)

Aşk. Fâzıl'ın kendi aşk maceralarını anlattığı bu eseri 438 beyitlik bir mesnevidir. İlahî aşkı tarifleyen *Defter-i Aşk*, şairin düştüğü ve sonraları pişman olup tövbe ettiği aşk maceralarını hikâye etmektedir. Eserin değeri sadece mahallî bir özellik taşımasındadır. İçerisinde yer alan bir çingene düğünü *Defter-i Aşk*'in en ilgi çekici yanını teşkil eder. Eser 1286'da (1869) *Hübannâme*, *Zenannâme* ve *Şevkengiz*'le beraber basılmıştır. *Defter-i Aşk*'in 1253'te (1837) yapılmış bir baskısı daha vardır. 3. *Hübannâme*. Kendi içinde çeşitli başlıklar taşıyan 796 beyitten ibarettir. Baş kısmında tasavvufî tarzda bir güzellik tahlilinin yer aldığı eser, zamanına göre yeni sayılabilecek coğrafi bilgiler veren bir girişten sonra Hindistan'dan Amerika'ya kadar birçok ülkenin erkek güzellerinin vasıflarından söz eder ve onlar hakkında kendi görüşlerini belirtir. Bedîi zevk ve nezahetten yoksun olan bu eserde de mahallî hayatın çeşitli renkleriyle ortaya konulduğu görülür. Ayrıca ele aldığı konunun klasik edebiyatımız için yeni bir şey olduğu da söylenebilir. Fâzıl bu eserini Reîsülküttâb Ebübekir Râtib Efendi'ye ithaf etmiştir. *Hübannâme*'nin çeşitli baskıları mevcuttur (İstanbul 1253, 1255, 1286). Eser 1255 (1839) baskısında *Rakkasnâme* ve *Zenannâme*, 1286 (1869) baskısında *Defter-i Aşk*, *Zenannâme*, *Çenginâme* ve *Şevkengiz* mesnevileriyle birlikte yayımlanmıştır. 4. *Zenannâme*. 1101 beyitlik bir mesnevi olan eserde çeşitli milletlerin kadınları anlatılır. Şair eserinin baş tarafında kadından söz etmek istemediğini, kadınlara karşı meyli olmadığını söyleyerek konuya girer. *Hübannâme*'den daha ilgi çekici olan bu eser, kadınlar hamamı ile mahalle baskını gibi sahneleri tasvir etmesi bakımından dikkate değer bir özellik taşımaktadır. *Zenannâme* İstanbul'da

1253 (1837), 1255 (1839, *Rakkasnâme* ve *Hübannâme* ile beraber) ve 1286'da (1869, *Defter-i Aşk*, *Hübannâme*, *Çenginâme* ve *Şevkengiz* ile beraber, s. 56-102) yayımlanmıştır. Eser J. Decourdemanche tarafından Fransızca'ya çevrilerek 1879'da Paris'te neşredilmiştir. 5. *Çenginâme*. Dörtlüklerle tertip edilmiş olan eser *Rakkasnâme* adıyla da geçmektedir. Eserde o dönem İstanbul'daki meşhur köçekler isim isim sayılarak tasvir edilmiştir. Edebî değeri fazla olmasa da *Çenginâme*'nin dikkat çeken yönü zamanın örf ve âdetlerini yansıtmasıdır. Eser *Rakkasnâme* adıyla 1255'te (1839, *Zenannâme* ve *Hübannâme* ile birlikte, s. 5-16) ve *Çenginâme* adıyla 1286'da (1869, *Defter-i Aşk*, *Hübannâme* ve *Zenannâme* ile birlikte, s. 102-111) İstanbul'da yayımlanmıştır. Bu baskının sonunda *Şevkengiz* adında 640 beyitlik bir mesnevi daha vardır (s. 112-143).

BİBLİYOGRAFYA :

Fatîm, *Tezkire*, s. 321-322; Muallim Nâci, *Esâ-mî*, İstanbul 1308, s. 238-239; Gibb, *HOP*, IV, 220-241; *Sicill-i Osmânî*, IV, 5; *Osmanlı Müellifleri*, II, 370-371; Ziya Arkan, *XVIII. Asır Şairlerinden Fâzıl-ı Enderûnî* (mezuniyet tezi, 1945), Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., Tez, nr. 173; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 541; Banarlı, *RTET*, II, 783-784; *Büyük Türk Klâsikleri*, VII, 124-138; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3331; Ali Cânib Yöntem, "Fâzıl", *İA*, IV, 529-531; J. H. Mordtmann, "Fâzıl Hüseîn Bey", *El* (Fr.), III, 93; a.m.f., "Fâzıl Bey", *El²* (Fr.), II, 746; "Fâzıl, Hüseyin Bey (Enderunlu)", *TA*, XVI, 185-186; R. Ekrem Koçu, "Fâzıl Bey", *İst. A*, X, 5589-5590; Harun Tolasa, "Fâzıl", *TDEA*, III, 167-169; "Fâzıl Enderûnî", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, III, 895-896.

SABAHATTİN KÜÇÜK

ENDERUNLU VÂSIF

(ö. 1824)

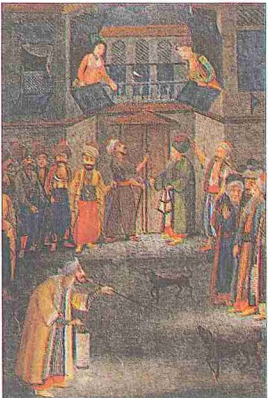
Divan şiirinin
daha çok şarkılarıyla tanınan
son temsilcilerinden.

Asıl adı Osman Vâsif olup bostancıbaşılıktan sadrazamlığa yükselen Elbasanlı Arnavut Halil Paşa'nın kardeşinin torunudur. İstanbul'da doğduğu bilinmekle beraber doğum tarihi hakkında kesin bir kayıt yoktur. Öğrenim yılları ve ilk görevlerinden hareketle yaklaşık 1771'de dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Kaynaklarda ailesi ve çocukluk yılları hakkında da yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Türk kültür ve edebiyat tarihine birçok şair, hattat, mûsikîşinas ve edip kazandırmış olan Enderun'dan yetiştiği

bilinmektedir. Eğitim ve öğrenim gördüğü Enderun Saray Mektebi'nde yetiştiği için Enderunlu veya Enderûnî lakabıyla anılan Vâsif III. Mustafa, I. Abdülhamid, III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud dönemlerinde yaşamıştır.

İlk gençlik yıllarında Halil Paşa'nın yardımıyla, acemi oğlanlarının Enderun Mektebi için yetiştirildiği okullardan biri olan Galata Sarayı'na yerleştirildi. Ancak burayı bitirdikten sonra belki yeterli derecede başarılı görülmediği için, belki de hâmisî Halil Paşa'nın düşmanlarının etkisiyle Enderun'a alınmadı. Muhtemelen kendisini çekemeyenlerin iftiralari yüzünden bir süre bazı güçlülüklerle karşılaştıysa da daha sonra Silâhdar Süleyman Paşa'nın kaftancısı olunca bu durumdan kurtuldu. Onun saraydaki hizmeti, Topkapı Sarayı'nda Enderun-ı Hâssa Koğuşu'na kabulü ile başladı ve ardından önemli sayılabilecek başka görevlerle devam etti. III. Selim'e yedi kaside sunduğu ve takdir gördüğü bilinmektedir. IV. Mustafa'nın (1807-1808) cülûsundan sonra padişahın hizmetlerini gören Has Oda erkânı arasına alındı, ardından hünkâr başlalası oldu. 1815'te peşkir ve anahtar ağalığına, nihayet 1817'de kiler kethüdâlığına kadar yükseldi. IV. Mustafa ve II. Mahmud devirleri onun için bir bakıma ikbal yılları olmuştur. Kiler kethüdâlığı ile taltif edildiğinde bizzat II. Mahmud'un huzurunda kendisine hil'at giydirilmiş, şair de bu padişah için dört kaside ve çeşitli vesilelerle altmış kadar tarih manzumesi yazarak bağlılığını göstermiştir.

Sarayda otuz yıldan fazla hizmet gördükten sonra 1819'da kendi arzusuyla çırağ edildi ve hâcegân pâyesi de verilerek Bolayır'daki Şehzade Süleyman Vakfı'nın mütevelliliğine tayin edildi. Ancak burada uzun süre kalmadı, hayatının son yıllarını yine İstanbul'da geçirdi. Kaynaklarda, Vâsif'in İstanbul'da Tophane semtinde bir evi bulunduğu ve bunun 1823 yılında çıkan büyük Tophane yangınında tamamen yandığı belirtilmektedir (İzzet Molla, s. 95). İstanbul'da vefat eden Vâsif'in mezarı Üsküdar'da Karacaahmet'te Mimar Kasım'ın kabri yakınındadır. Mezar taşında, yakın dostu İzzet Molla'nın, "Suarâ mâtem edip yazdı mücevher târîh / Rûh-ı Osmân'a ede Vâsif'i terfîk ilâh (1240)" tarih beytiyle sona eren yedi beyitlik kıtası yazılıdır. Vâsif'in kardeşi Sâdullah Efendi de (Ağa [?]) mûsikîşinas olup Enderun-ı Hümâyun-

Enderunlu Fâzıl'ın *Zenannâme* adlı eserinde mahalle baskını tasvir eden bir minyatür (İÜ Ktp., TY, nr. 5502, vr. 148^a)